

CSÁNYI ERZSÉBET

Mozgásélmény és travesztálás Sziveri János verseiben

A mozgás élménye olyan filozófiai kategória, amely a történelmi korszakokban társadalomkritikai érveléssel jelenik meg a hiteles életmodellek, életstílusok, életformák kialakításában, felvállalásában és érvényesítésében. A lét és idő lényegi kapcsolata alacsonyabb szinten a mozgás és sebesség kérdéseként tételeződik, a lét a mozgásban testesül meg, az idő múlása pedig a mozgás gyorsaságaként problematizálódik.

A századok folyamán fokozatosan felgyorsul az emberi élet, a 20. századra a sebesség élménye meghatározóvá válik, olyan érzelminőségé, amely az egész évszázadot lenyűgözte, kihívás elé állította, válaszra kényszerítette. Az idő felértékelődése, folyásának felgyorsulása a térbeni elmozdulás módozataira is kihatott. Így a 20. század első felében az autós útonlét, a száguldás jelenti a legadekvátabb életformát. A beatnik számára az autó helyettesíti a házat, az út a hazát, a barátok a családot. A történelem egy újabb „kizökkent ideje” nyomán kialakul a szökés mint életforma. A művészet a beat-irodalomban reflektál legélesebben erre a változásra, megszületnek az útgéniyek és az elnyújtott üvöltésre komponált poémák.

Vizsgálódásom célja e keretben maradván rákérdezni és rámutatni Sziveri János költészetének alapvető koordinátáira, művészeti irányelveire. Hatnak-e rá a beat-irodalom mítoszai, a tömegkultúra divathullámai? Verseiben megjelenik-e a mozgás és a sebesség? Világképébe beépülnek-e a kor mozgással kapcsolatos toposzai?

Sziveri már első kötetének címében a mozgást emeli ki mint létmegközelítési alapformát. A *Szabad gyakorlatok* kiindulópontja azonban nem a mozgás, hanem a dermedt állapotban való várakozás, a világ csak lassan töltődik fel élettel. A mozgás csak történés, zajlás, vegetálás szintjén jelenik meg a formáját kereső, ember nélküli világban. A versteremtette tér antropomorfizálódik, a testiség dominál, „kivérzik a növényzet”¹. Olvadás, tágulás, lazulás, lélegzés, izzás, szájkasodás – a „lét ingájának”² játéka közepette ott a háttérből figyelő szubjektum. „A mozdulatok kialakulóban”³. A statikus megfigyelési pozícióból regisztrált állapotrajzok olyan mozgásvilágot idéznek, amelyre a lassú változás jellemző. Maga a külső megfigyelő pedig „örökös fékezésben”⁴ van.

Ha a mozgás szerepét, eszmei töltetét vesszük szemügyre, megállapítható, hogy Sziveri János indulásában nem tükröződik a beatre jellemző gondolkör (láadás, kivonulás, divatos száguldás). Világtapasztalata bonyolult, ezért elvont fikciót teremt, melyben a mozgásformák nemcsak óvatosságról, de fegyelemről is tanúskodnak. Itt a megfeszített fegyelem, fegyelem

¹ Sziveri János: *Szabad gyakorlatok*. Forum, 1977. 43.

² Uo. 49.

³ Uo. 51.

⁴ Uo. 57.

és tanulás érdekében történik minden mozdulat. Nem szökésről, eloldódásról van szó, hanem felvállalásról, edzésről, szellemi gyakorlatokról.

Az 1970-es, 80-as években a vajdasági művészeti életben megkerülhetetlen volt a nyugati hatásokkal, a beat irodalommal és a konceptualista művészettel való találkozás. A nemzedékek tagjai közül sokan megírták saját farmernadrágos prózaműveiket, elsajátították a hosszú szabadversek modorát a szerb és a vajdasági magyar irodalomban is.

Sziveri János és Fenyvesi Ottó kortársakként és barátokként is ebben a művészeti közegben alakították ki poétikai szemléletüket. Alkotáslélektanilag azonban egymás ellentétei, az őket ért azonos hatásokra egészen eltérően reagálnak.

Fenyvesi lírai énje perszonalizált, Sziverié viszont kezdetben a végsőkig deperszonalizált, s később is megőrzi a konstruált beszédszituációk kereteit.

Fenyvesi Ottó beat-dalai a közvetlen megszólalás eruptív erejére építkeznek. Sziveri viszont az abszurd és hermetikus objektív líra elméleti, spekulatív szituációit hozza létre. A műalkotás konceptualizálása, teoretizáltsága önreflexiót, önértelmezést, önmitizálást jelent. Sziveri mindezt az értelem, a „hidegpróba” kihűlt gesztusaival teszi, Fenyvesi viszont a poszt-indusztriális kultúra direktségét alkalmazva dolgoz ki szubjektív költői eszközöket.

Fenyvesi extrovertált, aktivista művész, a popkultúra ikonjaival manipulál, Sziverire az introvertált beállítottság jellemző.

Ha a mozgás jelenségére fókuszálunk, akkor is kirajzolódik ez a lényeges szemléletbeli különbség: a beatzene és –kultúra robajos látványosságai, a tömeggyártás tempós darálója, harsány gesztusgyára, a posztmodern korízléseket recikláló kultúrtechnológiája helyett Sziveri befelé figyel, megpróbál érintetlen maradni, a sejtekben zajló folyamatokat kívánja tetten érni, sajátmaga által kreált szerepeket ölt magára. „A dolgokban rejlő belső mozgások eseményességére csodálkozik rá” – írja Kabdebó Lóránt.⁵

Kezdetben az élet mozgó anyaga fölött őrködő lírai tudat van jelen, majd a fáradhatatlan „tornász”, aki újabbnál-újabb testhelyzetek, -gyakorlatok segítségével próbálja legyűrni az akadályokat.

Sziveri mozgó emberalakja nem a lobogó hajú hippie, aki kihajol a céltalanul száguldó kocsiból. Őnála a mozgó ember erőt, munkát és ügyességet bevetve, izzadva, szívósan küzdve gyakorlatozik, hogy megtalálja a helyes mozdulatot, a helyes szöveget, hogy behatoljon az élet-folyamatok masszájába.

Mi sem áll távolabb tőle, mint az eufórikus beatnik életérzés. Látványos gesztusok, száguldás helyett Vasko Popa hermetikus objektív költészete vonzza.

A farmernadrágos prózaművek hőseinek kusza, gubancolódó, tetszőleges útvonalai helyett itt geometriai fegyelem, rend uralkodik egy komplex rendszerben, melynek megismerésére megfeszített szellemi munka irányul.

Sziveri tehát egészen más alapokra épít már első köteteinek létgyakorlataiban is, de a későbbi poétikai váltás után is elsősorban introvertált, katonásan szűkszavú, racionális lény marad, aki végül a szólások talányos és tömör versbeszédét alakítja ki költészetében.

A beatnik célja az eloldódás, a világ hátán való sodortatás, minden erőfeszítés levetkőzése és tagadása, az ő költői alakmása pedig ennek fordítottja: rátapad a jelenségekre, elemzi azokat, mélyre hatol, értelmezni akar, elvonatkoztat, hogy eljuthasson az önértelmezésig.

⁵ <http://mkdsz.hu/content/view/26069,letoltve.2012.marcius.4.>

Egyik oldalon ott van a hanyag tartás, a kihívó lezserség, a tétlenség, a másik oldalon a fegyelmezett igyekezet.

Sziveri János korai költészetében az ember nélküli világban a mozgás élményét a „nézőpontok kubista perspektíva-többszörözése”⁶, a fáradhatatlan, minduntalan nekigyürköző erőfeszítés, valamint a vegetáció zajlása biztosítja. A jelentésadás és jelentésmegvonás, a jelentéshalmaz, jelentésbővítés, a jelentésképzés paradoxális visszavonása, megtorpantása, felfüggesztése, újraindítása, a szemantikai összefüggések picit mindig elmozdított ismétlése, tördelése gyakran képregényszerű szemantikai mezőt hoz létre. E költészeti modell a száraz, szigorú, örökösen pontosító, tudós értekezést imitálva alakítja ki spekulatív beszédmódját. A versvilág dinamikáját, mozgalmasságát, a mozgásélmény varázsát Sziveri tehát a látószögmozgatás és a szemantikai műveletek segítségével teremti meg.

A kétféle habitus ellentétes irányultságát jelzi az is, hogy míg a beat költő érzelmi bőségtől szenved, túlcorduló emóciói ömlenyével borítja le a szeme előtt elfutó tájat, addig Sziveri költői szubjektuma kilúgozódik a versekből, aszkétikus önmegtartóztatással törekszik az objektív, hiteles láttatásra.

A beatnik beleveti magát a káoszba, eggyé válik vele, Sziveri megszüntetni és átlátni kívánja a káoszt. A beatnik énközpontú világban él, önmagát és érzelmeit helyezi a kozmosz közepébe, míg Sziveri kívülről szemlélődik. Messziről indul, lassan közelít, hosszas vizsgálódás után helyez embert a tájba, engedi megszólalni az emberi hangot.

A elmozdítás, aránybontás műveletei is a mozgáshatást fokozzák. A láttatás zsugorít, ill. felnagyít, s ezzel egyben travesztálja a látványt.

Második kötete kapcsán a recepció sajátosan megemelt hanghordozást emleget, a szerepjátás-travesztálás nyilvánvalóbbá lesz. A heroikus alapállást antiheroikus tárgyi lírai versbeszéd fojtja le, teszi kibeszélhetővé.

Ebben a szerepjátékban a mozgás élményét a költő a narrátori hangok nyüzsgő sokaságával jelzi, grafológiai is nyomatékosítja idézőjelekkel, gondolatjelekkel. A Sziveri-vers dinamikus szövegdomborzatot ölt magára. Szinte hangzavar keletkezik. Másik, mozgás-hatást okozó jelenség a birkózó mozdulatok megidézése, a képregényszerűség és a filmszerű láttatás.

Ugyanakkor témakészletében is elüt ez a világ a farmernadrágos irodalom toposzaitól. A költői alakoskodás barbár, archaikus-egzotikus, nomád, profán léthelyzeteket fest, neoprimítív poétikát eredményez – távolra kerülve a posztmodern fogyasztói társadalom, a tömegkultúra imidzsétől.

Sziveri és Fenyvesi opuszában ennek ellenére sok közös pont is fellelhető, ilyen például a szabadság állapotának áhítása. A különbségek azonban itt is lényegesek: az egyik szemlélet a civilizáció előttiségben, a másik a poszt-civilizációs pillanatban rögzíti ennek lehetőségét.

Sziveri versbeszédének mozgásélmény-effektusát a látószög-tördelés, a kaleidoszkóphatás biztosítja. A nyelv rétegződik, differenciálódik, dialogizálódik, disszonánssá pedig akkor válik, amikor a harmadik kötetben rálel az elcsépelet slágerek ritmusképletére és a banalitás nyelvére, amelyet ötvöz a frázisok, szólások tömörségével, a már korábban elsajátított Vasko Popa-i technikával, a vizualitás, az abszurd, a profán humor és a frazeológiai forrás erejével.

⁶ Lábadi Zsombor: *A lebegés iróniája*. VMFK, Újvidék, 2008. 52.

És itt lel ismét érintkezési pontokra két költői alapállást összevető értelmezésünk, hisz a kimondottan beat-szerepeket és -nyelvet használó, kollázsoló Fenyvesi-költészetben is alapvető elem a közhely, az elcsépelet, a sztereotípiák, az életből hozott verbális anyag, amely mint előre megformulázott, felismerhető idegen szövegtest épül be a műbe.

Sziveri János világtéremtésében a mozgás ellentétének, a mozdulatlanságnak, a lefagyásnak, a dermedt látványnak is nagy szerepe van. A *Bábel* című kötetben a krisztusi szenvedéstörténet lenyomatai, a versalany jézusi alakmáái készülnek, a jelentésképzés kozmikussá és transzcendenssé tágul, majd bekeretezett állóképpé merevül.

